

Sygn. akt I UK 283/14

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 18 marca 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Małgorzata Wrębiakowska-Marzec (przewodniczący)

SSN Halina Kiryło

SSN Jolanta Strusińska-Żukowska (sprawozdawca)

w sprawie z odwołania S. S.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych
o prawo do renty rodzinnej,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 18 marca 2015 r.,
skargi kasacyjnej ubezpieczonej od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 26 marca 2014 r.,

1) oddała skargę kasacyjną;

2) zasądza od Skarbu Państwa (Sądu Okręgowego) na rzecz adwokata J. L. tytułem nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej ubezpieczonej z urzędu w postępowaniu kasacyjnym kwotę 120 (sto dwadzieścia) zł podwyższoną o obowiązującą stawkę podatku od towarów i usług.

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w K. wyrokiem z dnia 27 czerwca 2013 r. zmienił decyzję Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z dnia 23 stycznia 2012 r. w ten sposób, że stwierdził, iż odwołującej się S. S. przysługuje prawo do renty rodzinnej po zmarłym mężu, poczynając od stycznia 2012 r.

Sąd pierwszej instancji ustalił, że mąż odwołującej się J. S. był emerytem. Zmarł 6 stycznia 2012 r. W stosunku do małżonków S. została orzeczona separacja wyrokiem Sądu Okręgowego z 26 kwietnia 2006 r. Mimo orzeczonej separacji małżonkowie po trzech latach na nowo zamieszkali wspólnie. Prowadzili wspólne gospodarstwo domowe, utrzymywali się z otrzymywanych świadczeń, wspólnie podejmowali decyzje, płacili rachunki. W dniu 24 listopada 2011 r. odwołująca się złożyła do Sądu pozew o zniesienie separacji.

W ocenie Sądu Okręgowego, w takim stanie faktycznym odwołanie S. S. od decyzji organu rentowego zasługiwało na uwzględnienie. Sąd ten wskazał, że zgodnie z art. 65 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2013 r., poz. 1440 ze zm.; dalej jako: „ustawa emerytalna”), renta rodzinna przysługuje uprawnionym członkom rodziny osoby, która w chwili śmierci miała ustalone prawo do emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy lub spełniała warunki wymagane do uzyskania jednego z tych świadczeń, natomiast w myśl ust. 2 art. 65 tej ustawy, przy ocenie prawa do renty przyjmuje się, że osoba zmarła była całkowicie niezdolna do pracy. Stosownie do treści art. 70 ustawy emerytalnej, wdowa ma prawo do renty rodzinnej, jeżeli: w chwili śmierci męża osiągnęła wiek 50 lat lub była niezdolna do pracy albo wychowuje co najmniej jedno z dzieci, wnuków lub rodzeństwa uprawnione do renty rodzinnej po zmarłym mężu, które nie osiągnęło 16 lat, a jeżeli kształci się w szkole - 18 lat życia, lub jeżeli sprawuje pieczę nad dzieckiem całkowicie niezdolnym do pracy oraz do samodzielnej egzystencji lub całkowicie niezdolnym do pracy, uprawnionym do renty rodzinnej. Renta rodzinna należy się zatem wdowie ze względu na ukończenie przez nią określonego wieku, niezdolność do pracy albo sprawowanie opieki nad dziećmi. Te warunki są wystarczające, gdy wdowa pozostawała z ubezpieczonym we wspólności małżeńskiej. W odniesieniu do wdowy, która mimo trwania małżeństwa nie pozostawała w takiej wspólności z mężem, ustawodawca postawił w art. 70 ust. 3

ustawy emerytalnej dodatkowy warunek, a mianowicie, by miała w dniu śmierci męża prawo do alimentów z jego strony ustalone wyrokiem lub ugodą sądową. Z ustaleń poczynionych w niniejszej sprawie nie wynika, aby istniały okoliczności świadczące o ustaniu wspólności małżeńskiej między odwołującą się i jej mężem. Mimo orzeczonej separacji prawnej, nie występowała bowiem między nimi separacja faktyczna, skoro małżonkowie mieszkali razem i prowadzili wspólne gospodarstwo domowe. W takiej zaś sytuacji nie można stwierdzić, że odwołująca się w chwili śmierci męża nie pozostawała w nim we wspólności małżeńskiej w rozumieniu art. 70 ust. 3 ustawy emerytalnej.

Sąd Apelacyjny, rozpoznając sprawę na skutek apelacji organu rentowego, wyrokiem z dnia 26 marca 2014 r. zmienił wyrok Sądu Okręgowego w ten sposób, że oddalił odwołanie S. S. od zaskarżonej decyzji.

Sąd odwoławczy uznał dokonaną przez Sąd pierwszej instancji wykładnię przepisów za nieprawidłową, podnosząc że zgodnie z art. 61⁴ § 1 k.r.o., orzeczenie separacji ma takie skutki jak rozwiązanie małżeństwa przez rozwód, chyba że ustawa stanowi inaczej. Regulacji takiej nie zawiera jednak art. 70 ust. 3 ustawy emerytalnej, z którego wynika, że małżonka rozwiedziona ma prawo do renty rodzinnej jedynie wówczas, gdy małżonek zobowiązany był do alimentacji na jej rzecz. Brak odrębnego uregulowania skutków separacji w tym przepisie powoduje konieczność korzystania z generalnej zasady wynikającej z art. 61⁴ § 1 k.r.o. Innymi słowy, użyte w art. 70 ust. 3 ustawy emerytalnej pojęcie „małżonki rozwiedziona” należy interpretować tak, że obejmuje ono również małżonkę pozostającą w separacji. W tym sensie małżonka separowana nie jest wdową, lecz małżonką rozwiedzioną, której prawo do renty rodzinnej uwarunkowane jest dodatkowymi przesłankami wynikającymi z art. 70 ust. 3 ustawy emerytalnej. Prawomocne (konstytutywne) orzeczenie o separacji wiąże co do tego faktu organy orzekające w innych sprawach (art. 365 § 1 k.p.c.). Wykazanie przy użyciu zeznań świadków, że ubezpieczona pozostawała z mężem we wspólności małżeńskiej, nie jest w stanie uchylić tego skutku. Przesłanką orzeczenia separacji jest zupełne ustanie pożycia między małżonkami (art. 61¹ § 1 k.r.o.). Jeżeli warunek ten ustaje, możliwe jest zniesienie separacji na zgodny wniosek stron (art. 61⁶ § 1 k.r.o.). Bez znaczenia dla prawa odwołującej się do renty rodzinnej jest przy tym okoliczność złożenia przez

nią wniosku do Sądu o zniesienie separacji, skoro nie doszło do formalnego jej zniesienia w formie orzeczenia sądowego.

Ubezpieczona wniosła skargę kasacyjną od wyroku Sądu drugiej instancji, zarzucając naruszenie:

1. art. 70 ust. 3 ustawy emerytalnej, przez błędną jego wykładnię i niesłuszne przyjęcie, że małżonka z orzeczoną separacją, pozostająca w faktycznej wspólności majątkowej z mężem i która złożyła pozew o zniesienie separacji, a który nie został merytorycznie rozpoznany z powodu nagłej śmierci współmałżonka, nie spełnia warunków do nabycia prawa do renty rodzinnej, gdy nie ma ustalonych wyrokiem lub ugodą alimentów od współmałżonka na chwilę jego śmierci;
2. art. 61⁴ § 1 k.r.o., przez błędną jego wykładnię i przyjęcie, że małżonka z orzeczoną separacją, która złożyła pozew o zniesienie separacji, a który nie został merytorycznie rozpoznany z powodu nagłej śmierci współmałżonka, powinna być traktowana jak małżonka rozwiedziona.

Opierając skargę na takich podstawach, odwołująca się wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy. Pełnomocnik reprezentująca ubezpieczoną w postępowaniu kasacyjnym z urzędu wniosła nadto o zasądzenie kosztów tej pomocy prawnej, oświadczając że nie zostały one opłacone nawet w części.

W uzasadnieniu skargi kasacyjnej podniesiono, że choć okoliczność orzeczenia separacji dla prawa do renty rodzinnej była już przedmiotem zbieżnego ze stanowiskiem Sądu Apelacyjnego orzecznictwa Sądu Najwyższego, to jednak nie rozpoznawano jeszcze takiej sprawy, w której małżonka pozostająca z mężem faktycznie we wspólności małżeńskiej, złożyła pozew o zniesienie separacji, którego jednak nie rozpoznano z powodu nagłej śmierci męża. Zdaniem skarżącej, „okoliczność, że taki pozew został wniesiony ma niebagatelne znaczenie dla rozstrzygnięcia niniejszej sprawy, gdyż stan faktyczny jest odmienny niż stan prawny i to stan prawny był niezgodny z rzeczywistością”.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna nie ma usprawiedliwionych podstaw.

Zgodnie z przepisem art. 61⁴ § 1 k.r.o., orzeczenie separacji ma skutki takie, jak rozwiązanie małżeństwa przez rozwód, chyba że ustawa stanowi inaczej. Istnieje zatem generalna zasada, że separacja wywołuje skutki takie jak rozwód, wyjątkiem natomiast od tej zasady jest to, iż małżonkowie separowani nie mogą zawrzeć małżeństwa (art. 61⁴ § 2 k.r.o.). Do powrotu do stanu sprzed orzeczenia o separacji wymagane jest sądowe orzeczenie o zniesieniu separacji (art. 61⁶ § 1 i 2 k.r.o.), które to orzeczenie ma charakter konstytutywny. Orzeczenie separacji nie jest także prawnie obojętne dla stosunków majątkowych małżonków, bowiem powoduje powstanie między nimi rozdzielnosci majątkowej (art. 54 § 1 k.r.o.). Wreszcie zauważyć należy, że podstawą orzeczenia separacji jest zupełny rozkład pożycia (art. 61¹ § 1 k.r.o.). Orzeczenie o separacji potwierdza istniejące uprzednio zerwanie faktycznych więzi małżeńskich, a z chwilą tego orzeczenia zerwane zostają także istotne więzi formalnoprawne, które niewątpliwie również składają się na pojęcie wspólności małżeńskiej. Abstrahując od małżeńskiego ustroju majątkowego, który może być ukształtowany jako wspólność ustawowa lub umowna, bądź też istnieć w formie rozdzielnosci majątkowej, małżonkowie separowani nie mają obowiązku przyczyniać się do zaspokajania potrzeb rodziny, którą przez swój związek założyli (art. 27 k.r.o. w związku z art. 28 § 1 k.r.o.), bowiem w miejsce tego obowiązku może być egzekwowany obowiązek alimentacyjny, tj. obowiązek dostarczania środków utrzymania (art. 60 § 1 k.r.o.), bądź obowiązek zaspokajania usprawiedliwionych potrzeb małżonka niewinnego (art. 60 § 2 k.r.o.), tak jak się to ma w przypadku małżonków rozwiedzionych. W stosunku do małżonków separowanych wyłączone jest uprawnienie wynikające z art. 28¹ k.r.o. (prawo do korzystania z mieszkania stanowiącego własność drugiego współmałżonka w celu zaspokojenia potrzeb rodziny, jak też korzystania z jego przedmiotów urządzenia domowego). Małżonkowie separowani nie mogą za siebie działać w sprawach zwykłego zarządu (art. 29 k.r.o.), ani wreszcie nie są odpowiedzialni solidarnie za zobowiązania zaciągnięte przez jednego z nich w sprawach wynikających z zaspokajania zwykłych potrzeb rodziny. Prawa i obowiązki małżonków objęte Działem II Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego wynikają zatem z podstawowego założenia, iż małżonkowie, zawierając związek małżeński, zakładają rodzinę, dla dobra której powinni współdziałać. Wszelkie te

powinności i wynikające z nich uprawnienia ustają wraz z orzeczeniem separacji, od tego momentu nie istnieje zatem między małżonkami więź formalnoprawna wynikająca z założenia rodziny. Generalnie stwierdzić należy, że w aspekcie tych formalnoprawnych więzów status małżonków separowanych nie różni się w zasadzie od statusu małżonków rozwiedzionych. Przesłanka uzasadniająca orzeczenie separacji w postaci zupełnego rozkładu pożycia nie pozostawia wątpliwości co do tego, iż jej występowanie jest jednoznaczne z brakiem wspólności małżeńskiej w rozumieniu art. 70 ust. 3 ustawy emerytalnej.

Za życia małżonków separacja może zakończyć się w wyniku rozwiązania małżeństwa przez rozwód, unieważnienia małżeństwa albo zniesienia separacji orzeczeniem sądu (art. 61⁶ § 1 k.r.o.). Orzeczenie to ma charakter konstytutywny, wobec czego skutki separacji ustają dopiero z chwilą zniesienia separacji przez sąd (art. 61⁶ § 2 k.r.o.). Samo podjęcie wspólnego pożycia przez małżonków pozostających w separacji nie powoduje więc jej ustania i skutki wynikłe z orzeczenia ustanawiającego separację trwają nadal. W tym kontekście bez znaczenia jest też złożenie przez jednego z małżonków pozwu o zniesienie separacji, bowiem pomijając nawet to, że do orzeczenia o zniesieniu separacji konieczne jest zgodne żądanie małżonków (art. 61⁶ § 1 k.r.o.), brak jest w świetle art. 61⁶ § 2 k.r.o. podstaw do stwierdzenia, że skutki separacji mogłyby ustać wcześniej niż to żądanie prawomocnie rozstrzygnie sąd swoim orzeczeniem.

Z tych względów Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym niniejszą sprawę podtrzymuje wyrażany jednolicie w orzecznictwie tego Sądu pogląd (por. wyroki z 9 sierpnia 2007 r., I UK 67/07, OSNP 2008 nr 19-20, poz. 297, czy z 6 marca 2009 r., I UK 255/08, M.P.Pr. 2009 nr 6), że małżonka separowana musi spełniać takie warunki uprawniające do renty rodzinnej, jakie art. 70 ust. 3 ustawy emerytalnej stawia małżonce rozwiedzionej, przy czym za pozostającą w separacji należy uznawać daną osobę do chwili zniesienia separacji orzeczeniem sądu. Irrelevantne dla określenia statusu prawnego ubezpieczonej jest więc złożenie pozwu o zniesienie separacji, niezależnie od przyczyn, dla których nie został on rozpoznany przed dniem śmierci jej męża, jak prawidłowo stwierdził Sąd Apelacyjny.

Innymi słowy, orzeczenie sądowe o separacji wyklucza prawo wdowy do renty rodzinnej na podstawie art. 70 ust. 3 ustawy emerytalnej, chyba że miała ona

w dniu śmierci męża prawo do alimentów z jego strony. Zgodnie z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 13 maja 2014 r., SK 61/13 (OTK – A 2014 nr 5, poz. 52) z dniem 26 maja 2014 r. przepis art. 70 ust. 3 ustawy emerytalnej stracił bowiem moc w zakresie, w jakim uprawniał małżonkę rozwiedzioną do uzyskania renty rodzinnej, poza spełnieniem przesłanek określonych w art. 70 ust. 1 i 2 tej ustawy oraz wymogu posiadania w dniu śmierci męża prawa do alimentów z jego strony, uzależniał od tego, aby alimenty były ustalone wyrokiem lub ugodą sądową.

Mając na uwadze powyższe Sąd Najwyższy na mocy art. 398¹⁴ k.p.c. orzekł jak w sentencji wyroku.